

**MOTIVĀCIJAS
PAAUGSTINĀŠANAS UN
ATBALSTA PAKALPOJUMU
POTENCIĀLĀS MĒRĶA
GRUPAS PROFILĒŠANA UN
VAJADZĪBU IZPĒTE**

Sabiedrības integrācijas fonds

NACIONĀLAIS
ATTĪSTĪBAS
PLĀNS 2020

EIROPAS SAVIENĪBA

Eiropas Sociālais
fonds

I E G U L D Ī J U M S T A V Ā N Ā K O T N Ē

MOTIVĀCIJAS PAAUGSTINĀŠANAS UN ATBALSTA PAKALPOJUMU POTENCIĀLĀS MĒRĶA GRUPAS PROFILĒŠANA UN VAJADZĪBU IZPĒTE

KOPSAVILKUMS

Baltic
Institute
of Social
Sciences

ieguldījums cilvēkos
Eiropas Sociālais fonds

Pētījums „Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu potenciālās mērķa grupas profilēšana un vajadzību izpēte” ir veikts projekta „Dažādības veicināšana” ietvaros. Pētījuma mērķis ir apzināt sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļauto personu raksturojumu un mērķa grupas vajadzības un mērķtiecīgāko atbalstu veiksmīgākai integrācijai sabiedrībā, iesaistei sociālajā dzīvē, savu tiesību aizstāvībā, iesaistei izglītības / kvalifikācijas ieguvē vai nodarbinātībā.

Pētījuma mērķa grupas ir: (1) personas, kuras pakļautas sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam dzimuma dēļ, personas pēc bērna kopšanas atvaļinājuma, no vardarbības cietušas personas, personas, kuras kopj citu ģimenes locekli, un viena vecāka ģimenes pārstāvji; (2) personas, kuras pakļautas sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam vecuma dēļ (personas pēc 50 gadu vecuma); (3) personas, kuras pakļautas sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam invaliditātes dēļ, tai skaitā bezdarbnieki ar invaliditāti, personas ar invaliditāti un zemu izglītības līmeni; (4) personas, kuras pakļautas sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam etniskās piederības dēļ, tai skaitā romi un citas etniskās minoritātes. Bez minētajām tiešajām mērķa grupām pētījumā kā papildus mērķa grupa ir arī dažādas organizācijas un iestādes, kas iesaistītas mērķa grupu vajadzību risināšanā un sociālās atstumtības mazināšanā: sociālie dienesti, izglītības pārvaldes, izglītības iestādes, kultūras namu un bibliotēku vadītāji, Nodarbinātības valsts aģentūra, nevalstiskās organizācijas.

Pētījumā kopumā tika veiktas 126 padziļinātās intervijas, no kurām 109 padziļinātās intervijas tika veiktas ar tiešo mērķa grupu pārstāvjiem: sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam dzimuma dēļ – 37 padziļinātās intervijas, vecuma dēļ (personas pēc 50 gadu vecuma) – 15 padziļinātās intervijas, invaliditātes dēļ – 40 padziļinātās intervijas, etniskās piederības dēļ – 17 padziļinātās intervijas. 17 padziļinātās intervijas un četras fokusa grupu diskusijas tika veiktas arī ar dažādām organizācijām un iestādēm, kas iesaistītas mērķa grupu vajadzību risināšanā un sociālās atstumtības mazināšanā: sociālo dienestu pārstāvjiem, izglītības pārvalžu pārstāvjiem, kultūras namu un bibliotēku vadītājiem, Nodarbinātības valsts aģentūras pārstāvjiem, skolām un nevalstiskajām organizācijām.

Galvenās pētījumā aplūkotās tēmas ir sociālās atstumtības pazīmes un diskriminācijas pieredze četrās lielajās mērķa grupās, mērķa grupu vajadzības un mērķa grupai nepieciešamie efektīvākie un mērķtiecīgākie motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumi, lai veicinātu šīs grupas pārstāvju integrāciju sabiedrībā, kā arī savu tiesību apzināšanos un aizstāvību.

Pētījuma galvenie rezultāti ir praktiski izmantojamas vadlīnijas sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļauto personu grupu atbalstam, kas apkopotas mērķa grupu profilēšanas aprakstā, identificējot būtiskākās mērķa grupu apakšgrupas, to vajadzības un nepieciešamos pakalpojumus.

Mērķa grupu profilēšanā ir nodalīti divu veidu kritēriji: vispārējie kritēriji un mērķa grupai specifiskie kritēriji. Šāda pieeja ir izvēlēta tādēļ, ka pētījumā iegūto datu analīze atklāj, ka pētījuma mērķa grupām ir gan kopējais vajadzību loks, gan arī konkrētajai apakšgrupai ļoti specifiskās vajadzības, kas saistītas ar konkrēto ierobežojumu vai arī stereotipiem sabiedrībā. Divi būtiski rādītāji, kas ietekmē visu grupu situāciju sociālās atstumtības raksturojumā, ir saistīti ar mērķa grupu ienākumu līmeni un nodarbinātības statusu. Ja personai no konkrētās mērķa grupas ir trūcīgas vai maznodrošinātas personas statuss vai ienākumi, kas pielīdzināmi tam ienākumu līmenim, kas noteikts, lai piešķirtu maznodrošinātas personas statusu, personai ir būtiski augstāks sociālās atstumtības risks zemo ienākumu dēļ, un būtiski mazākas iespējas gan aizstāvēt sevi diskriminācijas gadījumā, gan arī nodrošināt vairākas personas attīstībai būtiskas vajadzības, piemēram, vajadzības pēc veselības pakalpojumiem, saturiskām brīvā laika pavadīšanas iespējām un tml.,

jo trūkst resursu gan šiem pakalpojumiem, gan transporta izdevumiem. Savukārt personas ienākumu līmenis ir cieši saistīts ar personas nodarbinātības statusu. Ja persona ir ilgstoši bez darba vai ar zemu darba intensitāti (nepilna laika darbs) un nav atbalsta ģimenē, tad ievērojami biežāk personai ir arī zemi ienākumi, kā arī apātija, neticība sev un zema motivācija kaut ko uzsākt, lai izmainītu esošo situāciju, un līdz ar to ir nepieciešami motivācijas paaugstināšanas pasākumi.

Ļoti būtiska pazīme, kas attiecināma uz visām mērķa grupām (vispārējais kritērijs) un palīdz profilēt mērķa grupas pārstāvjus, ir saistīta ar diskriminācijas pieredzi. Ja persona ir saskārusies ar tiešu diskriminācijas pieredzi darba tirgū vai pakalpojumu jomā, proti, ir saskārusies ar nepamatoti atšķirīgu attieksmi vai nonākšanu nelabvēlīgā situācijā, pamatojoties uz dažādām personiskām iezīmēm (piemēram, dzimums, vecums, invaliditāte, etniskā izcelsme), personai ir jāsniedz atbalsts savu tiesību aizsardzībā. Ieteicamie atbalsta instrumenti – pakalpojumi šajos gadījumos ir: 1) individuālas jurista konsultācijas; 2) emocionāls atbalsts un iedrošinājums, aizstāvēt savas tiesības. Savukārt, ja persona ir saskārusies ar slēptas diskriminācijas situācijām vai ir vērojamas uztvertās diskriminācijas pazīmes, personai ir nepieciešams informatīvais atbalsts atpazīt diskrimināciju un aizsargāt sevi diskriminācijas situācijā: 1) individuālas konsultācijas, ko sniedz pārmaiņu aģents vai jurists; 2) grupu nodarbības, ko sniedz pārmaiņu aģenta piesaistīts lektors. Pārmaiņu aģents šajā pētījumā ir definēts kā situācijas uztveres izmaiņas veicinātājs, kura pamatuzdevums ir palīdzēt mērķa grupas pārstāvjiem pašiem noteikt un risināt savas problēmas, piesaistot risinājumiem nepieciešamos resursus. Kvalitatīva atbalsta sniegšanas nodrošināšanai tām ir jābūt personām, kam ir pieredze darbā ar konkrētajām mērķa grupām, ir sociālā darbinieka, psihologa vai radniecisku profesiju izglītība (sociālais rehabilitētājs, sociālais pedagogs u.c.).

Mērķa grupām specifiskie kritēriji ir saistīti ar katrai mērķa grupai raksturīgākajām pazīmēm, mērķa grupas apakšgrupām un to specifiskajām vajadzībām. Mērķa grupā sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam **dzimuma dēļ**, daļa no mērķa grupu kritērijiem ir saistīti ar personas ģimenes situāciju – personas pēc bērna kopšanas atvaļinājuma, viena vecāka ģimenes pārstāvji, personas, kuras kopj citu ģimenes locekli. Attiecībā uz šīm mērķa grupām palīdzība vairāk ir nepieciešama tiem šo mērķa grupu pārstāvjiem, kam ir trūcīgas vai maznodrošinātas personas statuss vai ienākumi, kas pielīdzināmi tam ienākumu līmenim, kas noteikts, lai piešķirtu maznodrošinātas personas statusu, un tiem, kas saskārusies ar tiešu vai slēptu diskrimināciju, kā arī tiem, kas pakļauti vairākiem sociālās atstumtības un diskriminācijas riskiem (multiplā diskriminācija).

Personas, kuras kopj citu ģimenes locekli, īpaši, ja kopjamā persona ir bērns ar invaliditāti, kā arī viena vecāka ģimenes saskaras ar stigmatu vai kauna sajūtu ikdienā, kā arī ar emocionālo krīzi pirmreizēji saskaroties ar konkrēto situāciju (šķiršanās, slimā bērna piedzimšana vai bērna vai cita ģimenes locekļa saslimšana). Tādēļ emocionālās krīzes pārvarēšanai, arī stigmas vai kauna sajūtas pārvarēšanai, kā arī pašapziņas celšanai, nepieciešamas gan psihologa konsultācijas, gan arī atbalsta grupas, kas apvienotu cilvēkus ar kopīgām vajadzībām, piemēram, atbalsta grupa mazu bērnu vecākiem vai sievietēm, kuras audzina bērnus vienas.

Viena vecāka ģimenēm īpaši ir nepieciešams atbalsts uzturlīdzekļu piedzišanā no partnera, kurš bērnu audzināšanā nepiedalās. Pētījums atklāj, ka mērķa grupas vidū trūkst informācijas, kā šāda procedūra veicama, īpaši gadījumos, kad bērni nav dzimuši reģistrētā laulībā.

Lai apmeklētu kādas individuālas konsultācijas vai grupu nodarbības, būtiska mērķa grupas vajadzība ir vajadzība pēc nestandarta / elastīgi pielāgojamiem bērnu pieskatīšanas pakalpojumiem. Mērķa grupai – personas, kas veic ģimenes locekļu aprūpes pienākumus, savukārt nepieciešami īslaicīgi aprūpējamās personas aprūpes pakalpojumi.

Mērķa grupas apakšgrupā – no vardarbības cietušas personas, ir specifisks vajadzību klāsts, un lielākoties šo grupu pārstāvji arī ir pakļauti vairākiem sociālās atstumtības un diskriminācijas riskiem (multiplā diskriminācija). Piemēram, situācijās, kad vardarbība ģimenē jau ir pārtraukta, personas, kas cietušas no

vardarbības un kurām ir nepilngadīgi bērni, nereti kļūst par viena vecāka ģimeni, daudzos gadījumos šajās ģimenēs ir sastopams nabadzības risks. No vardarbības cietušas personas ir īpaša mērķa grupa, jo viņu traumatiskā pieredze lielākoties ir saistīta ar vardarbības situācijām vairāku gadu garumā, un tas atstāj būtisku iespaidu uz personas psihi un pašapziņu. Šajā mērķa grupā aktuālākās vajadzības ir vajadzība pēc informācijas par vardarbību un personu, kas cietušas no vardarbības, iespējām saņemt atbalstu, lai sekmētu problēmas apzināšanos un personas uzdrīkstēšanos meklēt palīdzību, atbalsts personas resursu aktivizēšanā, kas nepieciešami, lai pārtrauktu vardarbību, tai skaitā, psihologa konsultācijas, kā arī psiho-sociālais atbalsts pēc tam, kad vardarbība pārtraukta.

Mērķa grupā sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam **vecuma dēļ**, ir vajadzība pēc emocionāla atbalsta un pašapziņas celšanas, jo neveiksmīga darba meklēšanas pieredze 50 un vairāk gadu vecumā rada nomāktības un bezcerības sajūtu, veicina mērķa grupas pašizolēšanos un pašdiskrimināciju, kas izpaužas kā sevis noniecināšana un atteikšanās meklēt darbu, veidot sociālos kontaktus. Pētījums atklāj nepieciešamību veicināt aktīvas novecošanās prakses, jo pētījuma dalībnieku 50 un vairāk gadu vecumā sociālā aktivitāte un veselības stāvoklis ir salīdzinoši zems. Mērķa grupas subjektīvajā uztverē lielāka ietekme uz personas pašsajūtu un iespēju būt sociāli aktīviem ir kaulu un locītavu sistēmas saslimšanām, kas rada nepārtrauktas muguras vai locītavu sāpes. Muguras vai locītavu sāpju dēļ personas 50 un vairāk gadu vecumā vairs nevēlas iziet no mājas un piedalīties sabiedriskajās aktivitātēs, tādejādi šie cilvēki ir pakļauti lielākam sociālās atstumtības riskam. Mērķa grupas fiziskās veselības saglabāšanai būtu nepieciešams attīstīt iespējas piedalīties ārstnieciskās vingrošanas nodarbībās fizioterapeita uzraudzībā, kas varētu tikt organizētas kopā ar lekcijām vai tematiskiem pasākumiem. Lekcijas un tematiskie pasākumi par veselīgu dzīvesveidu nepieciešami, lai celtu izpratni par savlaicīgu veselības aprūpes nozīmi un pasākumiem, ko mērķa grupas pārstāvji var veikt ikdienā. Fiziskās aktivitātes varētu tikt organizētas grupu nodarbību ietvaros, un tām varētu būt būtiska pozitīva ietekme uz personas motivēšanu mainīt savu uzvedību un pārvarēt sabiedrības aizspiedumus.

Mērķa grupā sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam **invaliditātes dēļ**, ir nepieciešamas pašapziņas celšanas nodarbības, integrējot tās ar citiem izglītojošiem un informatīvajiem pasākumiem, piemēram, informācijas sniegšanu par savām tiesībām, iespējām un to, kur vērsties pēc palīdzības, NVO dibināšanas iespējām, pašvaldības aktualitātēm u.tml. Personām ar invaliditāti salīdzinoši biežāk noteiktu funkcionālo spēju ierobežojumu dēļ (īpaši, personām ar garīga rakstura traucējumiem, bet dažkārt arī personām, kam ir invaliditāte saistībā ar dzirdi vai un redzi) ir nepieciešams atbalsts informācijas ieguvē, ko var nodrošināt pārmaiņu aģents. Personu ar invaliditāti gadījumā daudzo administratīvo procedūru dēļ, ar kurām šajā mērķa grupā nākas saskarties, ir nepieciešams pastiprināts atbalsts saskarsmē ar valsts un pašvaldību institūcijām, piemēram, sniedzot informāciju vieglajā / viegli lasīt valodā, skaidrojot vai tulkojot informāciju tiem, kam dzimtā valoda nav latviešu valoda, kā arī būtiski, ka atbalsta persona – pārmaiņu aģents, ir kompetents jautājumos par pakalpojumu saņemšanu personām ar invaliditāti (formālajām atbilstības prasībām) un var pavadīt personu ar invaliditāti, apmeklējot valsts un pašvaldību iestādes vai veselības aprūpes iestādes.

Pētījums atklāj, ka ir gadījumi, kad personām ar invaliditāti ir ierobežotas iespējas izkļūt no mājokļa (piemēram, mājoklis nav piemērots personām ar kustību traucējumiem, nav ģimenes locekļu vai asistenta, kas palīdz izkļūt no mājām), un šīs personas ir pakļautas sociālās atstumtības riskam vides pieejamības dēļ. Šajos gadījumos pirms iesaistīt konkrētās personas motivācijas pasākumos, ir nepieciešams risināt personas iespējas brīvi pārvietoties jautājumu, un tikai pēc tam ir lietderīgi piedāvāt atbalsta pakalpojumus nodarbinātības veicināšanā.

Īpaša mērķa grupa, kurai nepieciešama pastiprināta vērība, ir personas ar invaliditāti vai draudošu invaliditāti uzreiz pēc smagas traumas, kā arī personas ar invaliditāti vai draudošu invaliditāti pēc akūtās saslimšanas stadijas. Šiem cilvēkiem, kas atgriežas ikdienas dzīvē pēc ļoti nopietna satricinājuma, kurš pilnībā izmainījis viņu dzīvi, ir nepieciešams īpašs atbalsts, ne tikai fiziska rehabilitācija, bet arī psiho-sociāla rehabilitācija. Ja šīs grupas pārstāvji nesaņem psiho-sociālu atbalstu, tad bieži vien nespēj pielāgoties

jaunajiem dzīves apstākļiem, un tad vienkāršākā izvēle ir destruktīva uzvedība, piemēram, pastiprināta alkohola lietošana. Emocionālās krīzes pārvarēšanai, kā arī pašapziņas celšanai, nepieciešamas gan psihologa konsultācijas, gan arī atbalsta grupas, kas apvienotu cilvēkus ar kopīgām vajadzībām, piemēram, atbalsta grupas personām pēc noteiktiem saslimšanu veidiem vai funkcionālajiem traucējumiem. Noteiktos gadījumos personām ar invaliditāti vai draudošu invaliditāti pēc traumas vai saslimšanas bieži vien iepriekšējā darba pieredze nav piemērojama, jo noteiktos aspektos ir zaudētas darba spējas. Piemēram, daudzi fiziska darba veicēji neredz darba perspektīvas, jo pēc traumas vai slimības nevar veikt to, ko varēja iepriekš, un paši nespēj saskatīt jaunus virzienus, kā attīstīt savu profesionālo darbību. Šajos gadījumos ir nepieciešams nodrošināt karjeras konsultanta atbalstu, kura uzdevums šādās situācijās būtu palīdzēt klientam apzināties savu potenciālu veikt kādus citus darbus vai meklēt citas pašrealizācijas iespējas.

Mērķa grupā sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautas personas, kuras pakļautas diskriminācijas riskam **etniskās piederības dēļ**, īpaša apakšgrupa ir romi, kas, salīdzinot ar citām etniskajām grupām Latvijā, ir būtiski nelabvēlīgākā situācijā. Sociālās atstumtības un diskriminācijas riska mazināšanai romu vidū ir nepieciešams pilnveidot individuālo atbalstu, lai aktivizētu romu rīcībspēju, spēju apzināties savas problēmas un risināt tās, un motivāciju jeb vēlmi mainīt savu līdzšinējo situāciju. Pēc pārmaiņu aģenta veikta situācijas izvērtējuma par to, kādas ir konkrētā indivīda aktuālākās vajadzības un kādus resursus nepieciešams piesaistīt, lai sniegtu nepieciešamo atbalstu, ir nepieciešams padziļināts un mērķtiecīgs darbs ar katru nelabvēlīgā situācijā nonākušu cilvēku, kopīgi meklējot piemērotākos risinājumus problēmām. Viens no pārmaiņu aģenta uzdevumiem ir sniegt atbalstu romiem tieši saskarsmē ar valsts un pašvaldību institūcijām, piemēram, pasniedzot informāciju vieglajā vai viegli lasīt valodā un skaidrojot to, kā arī palīdzot tikt galā ar administratīvajām procedūrām dažādu pašvaldību un valsts pakalpojumu saņemšanā. Ideālā gadījumā pārmaiņu aģents motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu sniegšanā romiem pats ir romu tautības mediators un ir pietiekami sagatavots, lai veiktu pārmaiņu aģenta funkcijas. Atbalsta sniegšanā romiem ir īpaši jāpiedomā pie tā, lai jebkāda informācija tiek pasniegta saprotami un vieglā valodā, pārbaudot, vai informācija tiešām ir uztverta.

Intervijas ar romiem atklāj, ka romu vidū ir raksturīga neuzticēšanās saistībā ar kādu īpaša atbalsta vai pakalpojumu sniegšanu romiem. Tādēļ, izstrādājot motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumus romiem, īpaša uzmanība ir jāpievērš stratēģijām, kā iegūt romu uzticību un kā parādīt iespējamus ieguvumus, ko sniedz iesaistīšanās konkrētajā aktivitātē. Šajā procesā nozīmīga loma var būt apmācītu romu mediatoru iesaistīšanai, kas palīdzētu romiem uztveramā veidā izskaidrot iespējamus ieguvumus un iegūt uzticēšanos. Sniedzot kādus atbalsta pakalpojumus, ir jāizskaidro, kā konkrētie atbalsta pakalpojumi darbojas, kāds ir iespējamais ieguvums tieši konkrētajam cilvēkam, ko viņš var sagaidīt un kas no viņa tiek sagaidīts. Romu gadījumā būtiski sadarbības veidus un sniegto atbalstu izskaidrot un apspriest individuālā sarunā, jo vispārīgās lekcijas lielākā auditorijā ne visiem būs saprotamas.

Romi un citas etniskās grupas Latvijā saskaras ar aizdomīgu vai pat tiešu negatīvu attieksmi un dažkārt arī naida runu uz ielas, sabiedriskajā transportā un citās publiskās vietās. Vizuāli atšķirīgās etniskās grupas Latvijā izjūt negatīvu attieksmi apkārtējo skatienos, saskaras ar to, ka, piemēram, sabiedriskajā transportā viņiem negrib sēdēt blakus, ir arī naida runas un vardarbīgu uzbrukumu gadījumi. Šajos gadījumos ir nepieciešamas konsultācijas, kā rīkoties dažādās situācijās, kad pret viņiem tiek vērstā naida runa, diskriminētas viņu tiesībās uz darbu un pakalpojumiem vai visradikālākajā gadījumā – viņi ir saskārušies vai novērojuši vardarbību uz etnisko attieksmju pamata. Informatīvo atbalstu par tiesībām, iespējām un to, kur vērsties pēc palīdzības, var sniegt gan individuālās konsultācijās (pārmaiņu aģents vai jurists, kas specializēties šajos jautājumos), gan arī lekciju/ grupu nodarbību veidā.

Atbalsta pakalpojumu sniegšana katrā konkrētajā gadījumā ir jāpiemēro konkrētā indivīda vajadzībām, citādi sniegtais atbalsts būs mazefektīvs. Projekta pasākumos sniegto pakalpojumu ietvaros galveno uzmanību nepieciešams pievērst tam, lai motivētu mērķa grupas pārstāvi pozitīvi mainīt attieksmi pret sevi un savām iespējām, rosināt un attīstīt jaunas iemaņas, vienlaikus sekmējot to, ka mērķa grupas pārstāvjiem sniedz atbalstu jau izstrādātu pakalpojumu saņemšanai (palīdz sagatavot dokumentus, kas

nepieciešami atbalsta / pakalpojuma saņemšanai, asistē un palīdz risināt situācijas, kad konkrētais atbalsts vai pakalpojums ir atteikts), izglīto mērķa grupu pārstāvjus par viņu tiesībām un iespējām saņemt jau izveidotos atbalsta pakalpojumus, sekmē atbalsta sniegšanu, veidojot starpinstitucionālas komandas, lai atbalsta sniegšana būtu koordinēta un ilgtspējīga.

Projekta „Dažādības veicināšana” ietvaros īstenojamo pasākumu kontekstā jāņem vērā, ka, ja personai nav nodrošinātas akūtākās tās vajadzības (piemēram, vajadzība pēc mobilitātes, ko nodrošina tehniskie palīglīdzekļi vai pielāgots mājoklis, lai varētu izklūst no daudzdzīvokļu mājas, vai vajadzība pēc fiziskas drošības, piemēram, pārtraukta vardarbība ģimenē), persona nebūs gatava iesaistīties motivācijas paaugstināšanas pasākumos.